

İRAN NÜKLEER PROGRAMININ TÜRKİYE'NİN GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

Yazar : Dilek AYDIN*

Arif TEKBIYIK**

Özet

Uzun süredir dünya gündemini meşgul eden İran nükleer sorununda, tartışmalar "nükleer güç" çevresinde odaklaşsa da, asıl sorun ABD-İran arasındaki çıkar çatışması olduğu söylenebilir. İran'ın nükleer silah üretebilecek kapasiteye ulaşması ve bu çalışmaların, Rusya Federasyonu ve Çin gibi küresel aktörlerce desteklenmesi başta Türkiye olmak üzere, bölge ülkelerin güvenlik algılamalarını değiştirmektedir. Bu amaçla çalışmada, İran'ın nükleer güç olma yolundaki çabaları ve bu gelişmeler karşısında başta ABD olmak üzere diğer küresel aktörlerin tutumu incelenerek, Türkiye'nin güvenliğine olan etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Kasr-ı Şirin antlaşmasından bu yana Türkiye ile sınır komşusu olan İran'ın nükleer silah üretebilecek teknolojiye erişmesi, bölgedeki stratejik dengeleri değiştirebilecektir. Dolayısıyla böyle bir güce kavuşan İran, Orta Asya ve Kafkasya Bölgesinde, İslami rejim politikalarını yaymak isteyebilir. Böyle bir atmosferde, nükleer silaha sahip olmayan Türkiye'de, nükleer silah edinmesi gerektiği konusundaki tartışmaların gündeme gelmesi muhtemel görülmektedir. Ayrıca, başta diplomasi olmak üzere diğer araçların yanıtsız kalması ABD'nin İran'a yönelik askerî müdahalesine zemin oluşturabilir ve bu durumda Türkiye taraf tutmaya zorlanabilir. Türkiye, ABD'nin stratejik ortağı olması sebebiyle İran ile bugüne kadar geliştirdiği başta enerji olmak üzere tüm ilişkileri bozulabilecektir. Bu bağlamda, Türkiye'nin bu kriz ortamından en az maliyetle çıkabilecek stratejik öngörülerde bulunması, kendisi ve bölge ülkelerinin istikrarı için önemlidir. Türkiye, tüm orta ve uzun vadede gerçekleşmesi muhtemel tehlikeleri iyi analiz etmeli ve bu tehlikelere karşı hazırlıklı olmalıdır. Bu bağlamda, Türkiye, sorunun daha karmaşık bir hal almadan barışçıl yollarla çözülmesinde etkin bir rol oynamalıdır.

* SAREN, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri, 2006-2007, 1. Sınıf Öğrencisi.

** Makale Danışmanı Topçu Alb. Arif TEKBIYIK

Anahtar Kelimeler: İran, ABD, nükleer, Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi.

Abstract

Although the disputes have been focusing on the surrounding of “nuclear power” in the problem of Iran, which occupy the world public opinion for a long time, it can be said that the essential problem is the struggle of profit between ABD and Iran. Iran’s arrival at a capacity with which it can produce nuclear weapons and the fact that this effort is supported by global actors such as China and Russia has been changing the understanding of safety of the countries in the area, with Turkey being first. For this reason, this study, the efforts of Iran for being a nuclear power and the attitude of other global actors with ABD being first, against these developments on the safety of Turkey have been tried to be determined. Arrival of Iran, which is a border neighbor with Turkey since “Kasr-ı Şirin” agreement at a technology with which it can be produce nuclear power has been changing the strategic balances in the area.

Iran, which gains such a power, can desire spreading the policies of Islamic regimes in the Middle Asia and Caucasus. In such an atmosphere, it seems possible that in Turkey which hasn’t nuclear power, some discussions about the necessity for having such a power comes to the agenda; furthermore, the fact that other ways, with diplomacy being first, fail to solve the matter and remain unresponsive can provide a background for military intervoention against Iran of ABD and this situation Turkey can be forced to take a side Turkey, because it is strategic companion of ABD can lose all good relationships with Iran, with energy factor being first. For this reason, it is crucial for the balance of Turkey and the other countries in the area that turkey foresee the strategies with which it can escape from this crisis environment with the least expense. Turkey must carefully analyze the dangers that can occur in all short, middle and long term and it must be already for these. For this reason, Turkey must play an active role in solving the problem with peaceful ways before the matter is further complicated.

Key Words: İran, ABD, nükleer, Türkiye, UNSC.

1. Giriş:

İkinci Dünya Savaşı sırasında nükleer silah geliştiren ABD, bunu ilk kez Japonya'ya karşı Hiroşima ve Nagazaki'de kullanmıştır. Soğuk Savaş'ın etkisiyle nükleer güce sahip devlet sayısının giderek artması, dünyada güvenlik algılamalarının da değişmesine yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığında, son yıllarda dünya gündemini en çok meşgul eden konulardan biri de İran'ın nükleer çalışmaları olmaktadır. Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'ndaki stratejik konumu ve kökten dinci rejim ihraç çabalarıyla İran, "nükleer devlet" olma ötesinde bir anlam kazanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada, ABD-İran gerginliği göz önünde bulundurularak, İran'ın nükleer güç olma süreci ve bu sürecin Türkiye'nin güvenliğine olan etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

İran ve ABD arasında süren bu gerginlikten en fazla bölge ülkelerinin etkileneceği değerlendirilmektedir. ABD'nin müttefiki olan Türkiye'nin, İran'dan farklı yönetim şekliyle ve sahip olduğu jeopolitik konumuyla bu gelişmelerden en fazla zarar gören ülke olması muhtemel görülmektedir. ABD'nin İran politikası "ilişki koparmak", "ambargo uygulamak" ve "rejim değişikliği" esasında şekillenmektedir. AB ve diğer aktörlerin bakış açısı ise diplomatik yollardan bu sorunun çözüme kavuşmasıdır. Fakat, diplomatik araçların ve diğer yaptırımların neticesiz kalması bölgede olası bir askerî müdahaleyi gündeme getirebilir. Bu bağlamda, olası bir sıcak çatışma durumunda ve sonrasında bu bölgede oluşabilecek belirsiz ve istikrarsız bir ortam Türkiye'nin zararına olacaktır. Türkiye'den böyle bir atmosferde taraf tutması istenebilir. Bu durum, Türkiye ile İran'ın, bugüne kadar geliştirdiği ilişkileri olumsuz etkilemekle beraber, bölgede güvenlik algılamalarını da değiştirebilecektir. Çünkü, İran'ın sahip olduğu uzun menzilli balistik füzelerinin etki alanına Türkiye'nin de girmesi ve bu füzelerin nükleer başlıkla kullanılabilmesi, stratejik dengelerin İran lehine bozulmasına yol açabilecektir. Dolayısıyla, nükleer güce sahip olmayan Türkiye, bu eksik yönüyle bölgesel güç olma mücadelesini kaybedebilir. Bu avantajı İran, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde etkin olmak için ve İslami rejim politikalarını yaymak için kullanabilir. Tüm bu gelişmeler karşısında, Türkiye'nin, İran ile stratejik dengeyi tekrar kurmak amacıyla nükleer bir güç olma çabasına girmesi muhtemel senaryolar arasında yer almaktadır. Bu senaryo gerçekleştiği takdirde

yeni sorunların da gündeme gelebileceği yönünde değerlendirmeler mevcuttur.

İran sorununun çözümünün kısa vadeli olmaması, bu konuyu daha karmaşık bir hâle getirmektedir. Türkiye'nin, öncelikle bu kriz ortamından en az maliyetle kurtulabilmek için şimdiden stratejik öngörülerde bulunabilmesi ve bu sorunun barışçıl araçlarla çözülebilmesi için etkin bir rol oynaması gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölge eksenli ve bağımsız bir dış politikası izlemesi önemlidir.

2. Tarihsel Arka Plan:

2.1. Şah dönemi:

6 Ağustos 1945'te Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının etkilerini ve gücünü gören ABD, nükleer teknolojisinin yayılmasını engellemek amacıyla, bu silahlara sahip "tek ülke olma" avantajını korumak istemiştir. Fakat, Soğuk Savaş'ın doğal bir sonucu olarak dönemin bir diğer gücü Rusya'nın da nükleer silahlarını geliştirmesi, ABD'nin bu avantajının sarsılmasına neden olmuştur. Rusya'nın hemen ardından, başta İngiltere olmak üzere Fransa ve Çin'in de bu stratejik silahları edinmesi ve özellikle İngiliz firmalarının nükleer teknoloji transferinden büyük mali kazanç elde etmeleri, ABD'nin nükleer enerji konusundaki gizlilik politikalarını değiştirmiştir. Bu durumun sonucu olarak ABD, nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımının yaygınlaşmasını, ancak bunu yaparken nükleer silah yapımını teşvik etmeyecek, gerekirse engelleyecek önlemleri içeren bir politika benimsemiştir.¹ ABD başkanı Dwight D. Esienhower, 1953 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı "Barış için atom" konulu konuşmasından sonra ABD'nin daha önce gizlilik içerisinde yaptığı nükleer çalışmaları tüm dünyaya açıklamıştır. Bu tarihten sonra da ABD, dost ve müttefik olarak gördüğü ülkelere küçük ölçekli araştırma reaktörleri kurmuş ve bu reaktörlerin çalıştırılabilmesi amacıyla

¹Mustafa Kibaroglu, İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri, 7 Aralık 2005, s.1, (Çevrimiçi), http://www.harapak.tsk.mil.tr/duyurular/SEMPOZYUM_MART_2006/07_MUSTAFA_KIBAROGLU.doc, 19 Aralık 2006.

teknolojik ve bilimsel altyapıyı desteklemiştir.² Şah Rıza Pehlevi döneminde, İran-ABD arasında zorunlu bir stratejik birliktelik söz konusuydu. Şah, ABD'nin SSCB'yi gözetlemesine ve Basra Körfezinde ABD çıkarlarının korunması için topraklarının kullanılmasına izin vermekte ve buna karşılık ABD, İran'ı bölgesel güç haline gelebilmesi için tüm modern askerî teçhizat ve silahları sağlamaktaydı.³ Bu çerçevede, 1968 yılında 5 megavatlık bir araştırma reaktörü İran'da, Tahran Üniversitesi'nde kurulmuştur.⁴

Bu gelişmelerinin ardından İran, 1970 yılında ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve Çin'in nükleer sahibi olarak kabul edildiği "Nükleer Silahların Yaygınlaşmasını Önleme Anlaşması"na (NPT) imza atmıştır ve 1973 yılında da İran'da Atom Enerji Kurumu kurulmuştur.⁵

Muhammet Rıza Pehlevi, 1973 yılında Arap İsrail savaşı sonrasında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kurulmasıyla, dört katına çıkan petrol fiyatları sonucu büyük bir gelir akışına sahip olması sebebiyle ve aynı zamanda Avrupalı Devletlerin bu alanda sundukları teklifler sonucu, bir açıklama yaparak "gelecek yirmi yılda 20.000 megavatlık nükleer enerji elde etmeyi" hedeflediğini belirtmiştir.⁶ Bu alanda, Avrupa ve Amerikan firmaları ile ortak projeler yürütülmüştür. Başkan Jimmy Carter döneminde, ABD firmaları piyasalardaki avantajları kaybetmemek için, "İran'ın geniş petrol ve doğal gaz rezervleri olmasına karşın, bu kaynaklardan tasarruf yapması ve daha temiz ve daha ucuz enerji olarak sunulan nükleer teknolojiye azami oranda faydalanması" konusunda İran yönetimi nezdinde lobi faaliyetlerinde bulunmuştur.⁷

Şah döneminde İran'ın nükleer çalışmaları sadece reaktör inşa etmekle kalmamış, aynı zamanda uranyum zenginleştirme şirketlerine

²Arzu Celalifer, İran Nükleer Krizi Değerlendirme Raporu, 21 Şubat 2006, **USAK**, (Çevrimiçi), <http://www.stratejigundem.com/makale.php?id=121>, 8 Kasım 2006.

³ Nihat Ali Özcan, İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Etkileri **Tepav Ortadoğu Çalışmaları**, s.11, (Çevrimiçi), http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/abd_iran.pdf, 25 Aralık 2006.

⁴ Ghannadi Maragheh, Atomic Energy Organization of Iran, s.1, (Çevrimiçi), <www.world_nuclear.org/sym/2002/ghannadi.htm>, 10 Aralık 2006.

⁵ Maragheh, **a.g.m.**, s.1.

⁶ Kibaroğlu, **a.g.m.**, s.2.

⁷ Celalifer, **a.g.m.**

de ortak olmayı başarmıştır. Bu yıllarda, İran hükümeti ve Alman şirketi olan Kraft Werk Union arasında, Buşehr kentinde 1200 megavatlık bir santralin kurulması amacıyla, nükleer santral anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca, yine Fransız Şirketi olan EURODİF ile 900 megavatlık bir nükleer santralin Bandar-Abbas'ta kurulması kararlaştırılmıştır.⁸

2.2. Devrim sonrası:

1979 İslam Devrim sonrasında gerek başa gelen liderlerin politikaları olsun, gerekse sekiz yıl süren İran-İrak savaşı olsun, İran'ın nükleer çalışmaları olumsuz yönde etkilenmiştir. Şah döneminde başlatılan nükleer çalışmalar, İslam rejimi yöneticileri tarafından din açısından sakıncalı bulunmuş ve savaş sürecinde yaşanan ekonomik sıkıntılarının da etkisiyle bu alandaki çalışmalar durdurulmuştur. Bu dönemde, nükleer araştırma faaliyetleri üzerinde herhangi bir gelişme elde edilemediği gibi yarım kalan tesislerin inşasına devam edebilmek için bir girişimde de bulunulmamıştır. İran'ın sahip olduğu rejimin, ABD ve Batı karşıtı olması nedeniyle, nükleer çalışmalar ile ilgili bütün anlaşmalar Batılılar tarafından iptal edilmiştir.⁹

1980'li yılların ortasında İslami rejimin ülkede kontrolü tam olarak tesis ettiğine yönelik inancın güçlenmesi üzerine, nükleer bir güç olma yolunda, Şah rejimi döneminde atılan adımların kaldığı yerden devam edilmesi kararı alınmıştır.¹⁰ Batılı Devletlerin İran-İrak Savaşı'nda her yönden Irak'ı desteklemesi nedeniyle, nükleer tesislerinin tamamlanması için alternatif ülkelerle işbirliği yoluna gidilmiştir. Bu doğrultuda özellikle Arjantin, Brezilya, Çin Halk Cumhuriyeti, Çekoslovakya gibi ülkelerle temasta bulunulmuştur. İslam devrimi sonrasında ABD'nin ciddi muhalifi konumuna gelen İran, rejimin dünya kamuoyunda yarattığı imaj yüzünden Batı dünyası tarafından yalnız bırakılmıştır. İran, küresel yalnızlığını kırabilmek ve uzun yıllar süren Irak savaşı sonrası askerî kapasitesini geliştirebilmek için ihtiyaç duyduğu desteği Rusya Federasyonu'nda bulmuştur. Buna

⁸ Arif Keskin, "İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar", **TURKSAM**,(Çevrimiçi), <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=77>, 8 Kasım 2006.

⁹ Keskin, **a.g.m.**

¹⁰ Fatih Ayduğan, İran'ın Nükleer Güç Olma Politikası ve Türkiye'ye Etkileri, Harp Akademileri Komutanlığı Yüksek Lisans Bitirme Tezi, İstanbul, Mayıs 2006, s.49.

paralel olarak, Şah döneminde Almanya'nın işbirliği ile yürütülen ancak devrim nedeniyle devam edilemeyen Buşehr nükleer reaktörü projesi, 1995 yılında Rusya Federasyonu ile yapılan anlaşmanın ardından tekrar hayata geçirilmiştir.¹¹ İran, nükleer enerji elde etme sürecinde, işbirliği alanlarını daha da genişleterek Almanya, Arjantin, İspanya, Çin, Kuzey Kore, Pakistan ve Belçika ile anlaşmalar imzalamıştır.¹² Şu an İran'da nükleer program, Tahran Nükleer Araştırma Merkezi, İsfahan Nükleer Teknoloji Merkezi ve Şerif Fizik Araştırma Merkezi'ndeki çalışmalarla sürdürülmektedir.¹³

3. Nükleer Kriz Süreci ve Küresel Aktörlerin Tutumu:

İran, Afganistan ve daha sonra Basra Körfezi'ndeki Irak'ın işgalinin ardından ABD'nin Orta Doğu ve Orta Asya'daki askerî gücünün artmasından son derece rahatsızlık duymaktadır.¹⁴ Diğer taraftan, içinde bulunduğu bölgede, nükleer güce sahip Pakistan, Hindistan, Kazakistan ve İsrail gibi nükleer devletlerle kendisini çevrilmiş hissetmektedir.¹⁵ İran tüm bu gelişmeleri kendi toprak bütünlüğü ve mevcut rejimi için büyük bir tehlike olarak algılamaktadır. Bu bağlamda, ABD'nin kendine yönelttiği tehditlere karşı caydırıcılık unsuruna sahip olmak istemekte ve sahip olduğu rejimin geleceğini sağlayabilmek için "nükleer silah" konusundaki gizli çalışmalarına ağırlık vermektedir.

İran Ulusal Direniş Konseyi'nin eski bir üyesi olan Alireza Jafarzade'nin, Ağustos 2002 yılında Natanz ve Arak'taki gizli nükleer tesislerini dünyaya duyurması, kamuoyunda sert bir tepkiyle karşılanmıştır.¹⁶ Çünkü, sahip olduğu zengin petrol ve doğal gazların yanı sıra, Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'ndaki stratejik konumu, İran'a "nükleer devlet" olmanın ötesinde bir anlam kazandırmaktadır.

¹¹ Helin Sarı Ertem, "Neo-Avrasyacı Perspektiften "Sıcak Denizlere Açılan Kapı İran", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2004-2005, Sayı:23, s.272.

¹² Keskin, *a.g.m.*

¹³ İbrahim Özer, Türkiye- İran İlişkilerini İnceleyerek Türkiye'nin Bölgesel Bir Güç Olabilmesi İçin İran'a Karşı İzlenmesi Gereken Politikalar Nasıl Olmalıdır?, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Şubat 2003, s.4-18.

¹⁴ Ertem, *a.g.m.*, s.269.

¹⁵ *A.g.m.*, s.272.

¹⁶ Celalifer, *a.g.m.*

Jeopolitik konumunun avantajıyla, kökten dinci rejim ihraç çabalarıyla ve bölücü terör örgütlerine verdiği destekleriyle bilinen İran'ın, bu istikrarsız bölgede, uranyum zenginleştirme faaliyetlerinde bulunması, Batılı güçlerin ortak çıkarlarıyla çelişmektedir. Bu niteliklere sahip olan bir ülkenin, nükleer bir güç olma yolunda hızla ilerlemesi ve Batı'nın teknolojik üstünlüğüne karşı koyabilmek amacıyla sahip olduğu kitle imha silahlarını geliştirmeye devam etmesi, bölgesel ve küresel güvenlik algılamalarını değiştirmektedir. İran'ın bölgesel güç olabilme amacıyla geliştirdiği nükleer silahlarını, sahip olduğu uzun menzilli balistik füze sistemleriyle kullanma olasılığı, uluslararası camiada büyük bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Alireza Jafarzade'nin açıklamaları dünyada tepkiyle karşılanması sonucunda, AB ile İran arasında bir dizi görüşmeler gerçekleşmiştir. İran taraf olduğu NPT anlaşmasını ileri sürerek elde ettiği enerjiyi sivil amaçlar için kullanmakta herhangi bir sakınca olmadığını ileri sürse de, başta ABD olmak üzere diğer küresel aktörleri ikna edememiştir. Çünkü, inşa etmeyi planladığı tesisleri daha ilk aşamasından Uluslararası Atom Enerji Ajansı (UAEA)'na bildirmekle yükümlü olan İran'ın, sahip olduğu nükleer programının bazı aşamalarını gizlemesi, mevcut kuşkuları ortadan kaldıramamıştır. Bu bağlamda, AB ile yürütülen görüşmeler sonucu Ekim 2003 ve Kasım 2004'te Tahran'ın sadece barışçıl amaca yönelik nükleer faaliyetlerde bulunmasını öngören Paris Mutabakatları imzalanmıştır.¹⁷ Bu anlaşmaların imzalanmasını müteakip İran, nükleer tesislerinin kapsamlı denetimine izin veren Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın ek protokolünü imzalamış ve uranyum zenginleştirme faaliyetleri bir süre askıya almıştır. 2005 yılında Cumhurbaşkanlığı görevine gelen Ahmedinecad'ın, Batı karşıtı tutumu ve nükleer araştırma faaliyetlerindeki uzlaşmasız tavrındaki kararlılığı, nükleer diplomasiyi tekrar çıkmaza sürüklemiştir. İran yönetiminin, uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başladığını açıklaması, bu konunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'ne havale edilmesine yol açarak, yeni bir sürecin başlamasına zemin hazırlamıştır.

¹⁷ Fevzi Uslubaş, "Ortadoğu Labirentinde Nükleer Bir İran", **Jeopolitik**, Yıl:5, Sayı:26,Mart 2006,s.42.

2006 yılının Haziran ayında İran'a, BMGK daimi üyeleri ABD, Rusya Federasyonu, Çin, İngiltere, Fransa (5+1 grubu) ile Almanya tarafından hazırlanan nükleer krizin çözülmesine ilişkin bir öneri paketi sunulmuştur.¹⁸ Uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin durdurulmasına yönelik olan bu öneri paketine, İran'ın net bir yanıt tarihi belirleyememesi, ABD yönetiminin rahatsız olmasına ve konunun tekrar BMGK'ye taşınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, 31 Temmuz 2006'da Güvenlik Konseyi'nde ortak bir zemin oluşturularak nükleer faaliyetlerinin durdurulmasına ilişkin taslak karar onaylanmıştır. Bu karara göre, 31 Ağustos 2006'ya kadar isteklerin yerine getirilmemesi durumunda, BM sözleşmesinin 7.bölümünün 41.maddesi kapsamında 'gerekli önlemlerin' kabul edileceği belirtilmiştir.¹⁹

İran nükleer programını başından beri destekleyen Çin ve Rusya Federasyonu, BMGK tarafından alınan bu kararı, otomatik yaptırım tehdidi içermemesi ve alınacak olan yaptırım kararları için yeni bir oturum öngörmesi sebebiyle onaylamışlardır. 1696 Sayılı Karar, İran nükleer programına ilişkin alınan ilk resmi karar olması sebebiyle önemlidir.²⁰

İran'ın öneri paketine verdiği yanıt, uluslararası toplumda olumlu bir hava yaratsa da, mevcut krizi sonlandıramamıştır. Bu bağlamda, 23 Aralık 2006 tarihinde, 15 üyenin oybirliğiyle kabul edilen 1737 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı,²¹ İran'a nükleer malzemelerin ve balistik füzelerinin doğrudan veya dolaylı olarak satışını yasaklamakta ve UAEA tarafından tespit edilecek olan nükleer faaliyetlerin askıya alınmasını öngörmektedir. Bunun yanı sıra, İran'ın bu tür faaliyetlerine katılan kişilere ve kurumlara seyahat yasağı ve mallarının dondurulması gibi kısıtlamalar getirilmekle beraber, kararın ek kısmında, İran'ın nükleer ve balistik füze programlarına katılan kişi ve kurumların

¹⁸ Hürriyet, 6 Haziran 2006, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/sondakika/4535259.asp?sd=5>, 12 Şubat 2006.

¹⁹ CNN Türk.com, 31 Temmuz 2006, (Çevrimiçi), http://www.cnntrk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=1&haberID=208907, 15 Şubat 2007.

²⁰ Arzu Celalifer, BM Güvenlik Konseyi'nin İran Nükleer Faaliyetlerinin Durdurulmasına İlişkin Kararı, 4 Ağustos 2006, **USAK**, (Çevrimiçi), <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=372&type=17>, 15 Şubat 2007.

²¹ CNN Türk.com, 23 Aralık 2006, (Çevrimiçi), http://www.cnntrk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=277074, 15 Şubat 2007

listesine de yer verilmektedir. Ayrıca, İran'dan, NPT Antlaşmasının ek protokolünü mecliste onaylaması ve uluslararası güvenin oluşturulması hususunda UAEA ile işbirliği yapması istenmektedir.²² BMGK, İran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerini 21 Şubat 2006'ya kadar durdurması, aksi halde ekonomik yaptırımların gündeme geleceği uyarısında da bulunmuştur. Diğer taraftan verilen sürenin dolmasına rağmen Ahmedinecad yönetimi, ulusal onur meselesi hâline getirdiği nükleer programının bu karara tepki olarak askıya alınmayacağını ve bu alandaki çalışmaların ciddi bir biçimde sürdürüleceğini açıklamıştır.²³ Bu açıklamalar karşısında, 24 Mart 2006 tarihinde İran'a karşı 1737 sayılı kararı genişleten ikinci bir yaptırım kararı Güvenlik Konseyi'nde oybirliğiyle kabul edilmesine ²⁴ karşın İran, 9 Nisan 2006'da nükleer santrallerde yakıt olarak kullanılmak üzere, ihtiyaç duyulan %3.5 oranında uranyumu zenginleştirmeyi başardığını ve nükleer ülkeler kulübüne girdiğini resmi olarak açıklamıştır.²⁵

Görüldüğü üzere, İran sorununun karmaşıklığı, çözüm sürecini uzatmakta ve sürecin uzaması da yeni sorunları beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan, İran'ın nükleer çalışmalarına olan küresel aktörlerin tutumlarının, daha detaylı incelenmesi önemlidir.

3.1. ABD'nin Tutumu:

Şah döneminde ABD-İran arasındaki yakın ilişkiler İslam devrimi sonrasında bozulmuş, ABD bu bölgedeki önemli müttefikini kaybetmiştir. ABD bu tarihten sonra İran'la olan ilişkilerini askıya almış, bunun sonucu olarak da İran günümüzde ABD'nin sürdürülebilir doğrudan ilişkisinin olmadığı tek ülke konumuna gelmiştir.²⁶ Bununla birlikte İran'ın, sahip olduğu zengin petrol rezervleri, jeostratejik konumu ve nükleer silah elde etmeye yönelik çabaları ABD'nin

²² Arzu Celalifer, BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a Yönelik 1737 sayılı Kararı, 27 Aralık 2006, USAK, (Çevrimiçi), <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=535&type=17>, 15 Şubat 2007.

²³ CNN Türk.com, 21 Şubat 2007, (Çevrimiçi),

http://www.cnntrk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=304411, 21 Şubat 2007

²⁴Internet Haber, 24 Mart 2007, (Çevrimiçi), http://www.internethaber.com/news_detail.php?id=75845, 24 Mart 2007.

²⁵ CNN Türk.com, 9 Nisan 2007, (Çevrimiçi), http://www.cnntrk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=329384, 13 Nisan 2007.

²⁶ Ayduğan, a.g.e., s.112.

stratejilerinde önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda ABD ve İran arasındaki tartışmalar “nükleer güç” çevresinde odaklaşsa da asıl sorunun tarafların çıkar çatışması olduğu görülmektedir. Nükleer güç sadece çıkarlarının gerçekleştirilmesinde stratejik bir araç konumundadır.²⁷ Bu noktada üzerinde durulması gereken ABD'nin ve İran'ın bölgesel politikalarının ortaya konmasıdır.

ABD'nin Orta Doğu bölgesinde birbirleriyle etkileşim halinde bulunan çıkarları şu şekilde tasnif edilebilir:²⁸

I- Petrol ve doğal gaz yataklarının güvenliğinin sağlanması, dünya enerji arzının sürdürülebilir olması;

II- İsrail'in güvenliğinin sağlanması;

III- Terörizm tehdidinin ortadan kaldırılması;

IV- Kitle imha silahlarının üretilmesi ve yayılmasının önlenilmesi.

Enerji kaynaklarının küresel alanda homojen dağılmaması enerjiyi stratejik bir güç yapmakta, bulunduğu coğrafyayı sadece bölgesel değil, küresel güçlerin mücadele alanına dönüştürmektedir. Bu çerçevede, Avrasya coğrafyasının sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervleri, bu bölgenin hayati ve stratejik önemini daha da ön plana çıkarmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomilerden birine sahip olan ABD'nin, bu enerji kaynaklarına sahip olması, ekonomik üstünlüğünü koruyabilmesi için bir gerekliliktir. ABD'nin özellikle İran ile ilgilenmesinin sebebi, İran'ın küresel enerji dengeleri içindeki önemli bir yere sahip olması ve giderek artan enerji ihtiyacını bu geniş bölgeden karşılamak istemesidir.

Kitle imha silahlarının yayılması, terör örgütlerin elini de güçlendirmektedir. Terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının denetim mücadelesi ile iç içe geçmiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu bölgesinde kontrol edilemeyen silahlanma yarışı, dünyayı ciddi anlamda endişelendirmektedir. Bu durum, ABD şemsiyesinde himayesini sürdüren İsrail'in varlığına ve güvenliğine de büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Kitle imha silahlarının özellikle bu

²⁷ Özcan, a.g.m., s.15.

²⁸ A.g.m., s.15.

bölgeden bertaraf edilmesi ABD dış politikasının öncelikli hedefleri arasında gelmektedir. 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen terörist saldırıları, kitle imha silahlarının terör örgütlerince kullanıldığında ne gibi zararlar doğurabileceğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, İran'ın bölgesel güç olabilmek amacıyla edindiği başta nükleer silahlarını taşıyabilecek balistik füze sistemleri olmak üzere diğer konvansiyonel silahları uluslararası camiada büyük bir tehdit olarak algılanmaktadır.

ABD, öncelikle İran'ın nükleer silahlara sahip olmasını engellemeye çalışmakta ve daha sonra da İran İslam Cumhuriyeti'nde mevcut olan ABD karşıtı rejimi değiştirerek kendi politikalarına yakın bir yönetim oluşturmak istemektedir. ABD, nükleer ve diğer konvansiyonel silahlardan arınan, bölgesel güvenliğe tehdit oluşturmayan, etkisiz bir siyasi yapıya sahip ve liberal piyasa ekonomisine eklenmiş bir İran hedeflemektedir. Bu amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla uluslararası arenada İran'ı tecrit etme ve ambargo uygulama politikaları uygulamaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra başta AB olmak üzere, tüm dünyayı işbirliğine zorlamakta ve olası bir askeri müdahale için meşrû bir zemin oluşturmak istemektedir. Böyle bir olasılığın söz konusu olması durumunda, bölgede oluşabilecek istikrarsız ortamdan en fazla Türkiye'nin etkilenmesi muhtemel görülmektedir.

3.2. Rusya Federasyonu'nun Tutumu:

11 Eylül saldırısından sonra bölgede artan ABD nüfuzundan, hem İran hem de Rusya Federasyonu rahatsızlık duymaktadır. Bu noktada çıkarları uyuşan iki devlet arasındaki ilişkiler, özellikle Rusya Federasyonu'nun 1995'ten beri İran'ın nükleer programını desteklemesiyle beraber yoğunlaşmıştır. ABD ve İsrail önderliğinde uzun yıllar devam eden baskılara rağmen, Rusya Federasyonu, İran'a nükleer enerji alanında destek verme fikrinden caydırılmamıştır.²⁹ Çünkü, ABD'nin bu bölgedeki stratejik amaçlarını gerçekleştirmesi, Rusya Federasyonu'nun Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi güneyden

²⁹ Ertem, a.g.m., s.272.

kuşatılması sonucunu doğurabilir. Bu durum, iki küresel güç arasında yeni enerji yollarının ve kaynaklarının kullanımı ile ilgili sorunları gündeme getirebilir. Rusya Federasyonu'nun, Orta Asya ve Kafkasya Bölgesi'nde ABD'nin etkisinin artması sonucu, İran'ın nükleer teknolojisini geliştirmesine destek olması, yeni bir "nükleer komşu devlet" oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu durum, Avrasya coğrafyasında değişen dengeler neticesinde, hem Rusya Federasyonu'nun hem de Türkiye'nin güvenlik algılamalarını, tekrar gözden geçirmesine yol açabilir.

3.3. Çin'in Tutumu:

Çin, İran'ın nükleer politikalarına bakış açısını enerji ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmektedir.³⁰ Son yıllarda yaşadığı ekonomik gelişimine paralel olarak artan enerji ihtiyacını bu bölgeden karşılamak istemektedir. Bu bakımdan Orta Doğu coğrafyasında yaşanan istikrarsız ortamı, kendi çıkarları ve hedefleri doğrultusunda şekillendirmek için bu bölgede güvenilir bir aktör olma çabası içersindedir. Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki veto gücü ve uluslararası politikalarında gün geçtikçe artan etkisiyle, İran nükleer programının UAEA kapsamında barışçıl yollarla çözülmesini desteklemektedir. Çin, diğer taraftan Orta Doğu bölgesini, gelişen silah sanayisi için önemli bir pazar olarak görmektedir. Bu bağlamda Çin, global alanda yalnız kalan İran'ın, silah tedarikçisi konumuna da gelmiştir. Türkiye, İran'ın sahip olduğu nükleer ve silah kapasitesinin, Çin tarafından desteklenmesini, önümüzdeki dönemlerde önemli bir tehdit sorunu olarak gündeme getirebilir.

3.4. AB'nin Tutumu:

AB ülkelerinin İran'ın nükleer programına başlangıçta bakış açısı ABD'den farklıdır. ABD'nin İran politikası "ilişki koparmak", "ambargo uygulamak" ve "rejim değişikliği" esasında şekillenmiştir. AB'nin İran politikası rejim değişikliği yerine iç ve dış politikada reform talebi

³⁰ Ayduğan, a.g.e., s.131.

temelinde şekillenmiştir.³¹ AB'nin İran'a karşı böyle bir politika uygulamasının temel nedeni enerji kaynaklarına olan bağımlılığın gün geçtikçe artmasıdır. Bunun sonucu olarak AB, zengin enerji kaynaklarına sahip olan İran ile yakınlaşmak istemektedir. Bu bakımdan, İran'ın bu istikrarsız bölgede nükleer silahlanma kapasitesine ulaşmasından ve ABD'nin de bu gelişmeyi kendi bölgesel amaçları için fırsat olarak değerlendirmesinden endişe duymaktadır. AB'nin girişimleri sonucunda İran İslam Cumhuriyeti uranyum zenginleştirme faaliyetlerini bir süre askıya almıştır. Fakat Ahmedinecad'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla beraber bu faaliyetlerine tekrar başlayacağını açıklaması, AB ve ABD tutumlarını aynı ekseninde buluşturmuştur. Bu doğrultuda, ileriki dönemlerde İran sorununun daha karmaşık bir hal alması durumunda, Türkiye'ye, AB liderliğinde bir İran dış politikası yürütülmesi öngörülebilir. Fakat, AB ile ortak bir politika oluşmaması Türkiye'nin müzakere sürecini etkileyebilir.

4. Nükleer Kriz Sürecinde İran -Türkiye İlişkileri:

Orta Doğu coğrafyasında farklı kimlik tanımlamalarına sahip iki stratejik ülke olan Türkiye ve İran arasındaki ikili ilişkiler, bugüne kadar yaşanan uyuşmazlıklara ve sorunlara rağmen hiçbir zaman tam anlamıyla kopmamıştır. Özellikle ekonomik ve güvenlik alanında yaşanan çıkmazlar nedeniyle, üst düzey yetkililerin arasında gerçekleşen resmi ziyaretler neticesinde, siyasi ve ticari işbirliği alanları artırılmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 2006 Aralık ayında, nükleer kriz konusunda Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararı alınması aşamasına gelen bir dönemde İran ziyareti önem taşımaktadır.³² Yapılan bu ziyarette, Türkiye-İran arasındaki karşılıklı ticaret hacminin geliştirilmesi, dünya kamuoyu tarafından yakın takiple izlenen nükleer kriz sürecinin diplomatik yollardan çözüme kavuşturulması ve son olarak Orta Doğu'daki istikrarsızlık ve bölge sorunları çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır.

³¹ Keskin, a.g.m.

³² CNN Türk.com, 2 Aralık 2006, (Çevrimiçi), http://www.cnnturk.com/TURKIYE/haber_detay.asp?PID=318&haberID=267221, 15 Şubat 2007.

İran, Körfez Bölgesini ve Hürmüz Boğazını denetleyen jeostratejik konumuyla dünya doğal gaz rezervlerinin büyük bir kısmını elinde bulundurmaktadır. Enerji konusunda dışa bağımlı bir politika izleyen Türkiye, artan enerji gereksiniminin önemli bir kısmını, Rusya'dan sonra İran'dan karşılamaktadır.³³ Özellikle, İran-Türkiye arasında yıllık 10 milyar m³ doğal gaz temin edilmesi yönünde, 1996 tarihinde 25 yıllığına imzalanan sözleşme Türkiye için önem arz etmektedir.³⁴ Tahran'da yapılan görüşmeler sonucu, İran ve Türkiye arasında enerji ve doğal gaz işbirliği alanlarının daha da genişletilmesi yönünde kararlar alınmakla beraber, İran doğal gazının Avrupa pazarlarına ihracının Türkiye üzerinden ve Türkiye işbirliği ile gönderilmesi yönünde açıklamalarda da bulunulmuştur. Böyle bir stratejik projenin hayata geçirilmesi, Türkiye'nin jeopolitik gücünü daha da artıracaktır. Dolayısıyla, Batı için Türkiye "enerji arz güvenliği" açısından önemli bir güvenlik koridoru olarak algılanabilecektir. Diğer bir gelişme olarak Suriye'nin, Türkiye boru hatlarını kullanarak İran'dan doğal gaz almak istemesi, Türkiye açısından hem ekonomik hem de bölgesel entegrasyon süreci açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber, BMGK'nin, İran'ın nükleer çalışmalarını önlemeye yönelik olarak kabul ettiği 1737 sayılı sınırlı yaptırım kararı sonrası, Türkiye'ye ihraç ettiği doğal gazı geçici olarak kesmesi ise³⁵, Türkiye'nin enerji konusunda çok daha hassas ve yapıcı politikalar üretmesi gerektiği yönünde tartışmaları gündeme taşımaktadır.

Komşu ülke olarak coğrafi yakınlığının yanı sıra, sahip olduğu genç nüfusu ve artan tüketim talebi ile Türkiye, İran için vazgeçilmez bir pazar niteliğindedir. İki ülke arasındaki dış ticaret göstergeleri, Türkiye'nin İran'dan doğal gaz ithalinin devreye girmesiyle beraber İran lehine sürekli bir dengesizlik göstermektedir.³⁶ Başbakan Erdoğan, Tahran ziyaretinde, iki ülke arasındaki ticaret işbirliği alanlarının daha da artırılması yönünde kararlılığını ortaya koyarken, aynı şekilde İran Dışişleri Bakanı Manuचेhr Mutteki'nin Türkiye'ye yaptığı ziyaretinde,

³³ BOTAŞ, (Çevrimiçi), http://www.botas.gov.tr/faliyetler/dg_ttt.asp, 16 Şubat 2007.

³⁴ BOTAŞ, (Çevrimiçi), <http://www.botas.gov.tr/faliyetler/antlasmalar/iran.asp>, 16 Şubat 2007.

³⁵ Şenol Kantarcı, " İran Türkiye'ye Doğal Gazı Neden Kesti?", 3 Ocak 2007, TURKSAM, (Çevrimiçi), <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=29&yazi=1133>, 15 Şubat 2007.

³⁶ İGEME, (Çevrimiçi), <http://www.igeme.org.tr>, 21 Şubat 2007.

ekonomik ilişkiler vasıtasıyla iki ülke arasındaki sorunların ortadan kalkacağını ve ilişkilerin gelişeceğini belirterek 2006 yılında 6.7 milyar dolar olarak gerçekleşen ticaret hacminin 2007 yılında 10 milyar dolara ulaşması konusunda anlaşmaya varıldığını açıklamıştır.³⁷

Tahran görüşmelerinin bir diğer önemli gündem maddesi ise İran nükleer krizi olmuştur. Bu ziyarette Türkiye'nin barışçıl amaçlı nükleer çalışmaları desteklediği, ancak nükleer silahlanmaya karşı çıktığı, zira bu durumun bölgede bir nükleer silahlanma yarışı başlatılabileceği söylenmiştir.³⁸ Türkiye'nin, hem İran'ın hem de Batı'nın az sayıda güvendiği aktörlerden biri olarak, uluslararası kaygı ve düşüncelerin dile getirmesi ve sorunların diplomatik yollardan çözüme kavuşması için etkin bir rol oynamaya çalışması tüm dünyayı yakından ilgilendirmiştir.

Orta Doğu'da önemli kararların alınacağı bu dönemde Türkiye'nin dolaylı ve/veya dolaysız zarar görecektir. Bu bakımdan Türkiye'nin bu sorunları kendi ekonomik ve güvenlik çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturulması amacıyla şimdiden stratejik öngörülerde bulunması ve bu soruna ciddi bir zaman ayırması gerekmektedir.

5. İran Sorununun Türkiye'ye Etkileri:

1639 tarihli Kasr-ı Şirin Antlaşmasından bu yana Türkiye'nin komşusu olan İran'daki her türlü gelişme, Türkiye'yi doğrudan ve/veya dolaylı olarak etkilemektedir. Türkiye ve İran'ın benzer tarihi ve kültür zenginliğine sahip olmasının yanı sıra farklı bölgesel politikalar ve stratejiler izlemeleri, iki ülke arasında her zaman gizli bir rekabetin oluşmasına zemin hazırlamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan jeopolitik boşluk alanları, Türkiye-İran dayanışmasını artırmakla beraber, rekabet alanlarını da genişletmektedir.

³⁷ Haber7.com, 21 Şubat 2007, (Çevrimiçi), http://www.haber7.com/haber.php?haber_id=221725, 21 Şubat 2007.

³⁸ Arzu Celalifer, "Erdoğan'ın İran Ziyareti", 4 Aralık 2006, USAK, (Çevrimiçi), <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=504&type=17>, 15 Şubat 2007.

Türkiye, İran'ın kitle imha silahı geliştirme, terörizmi destekleme, siyasal İslam olgusunu yayma, Orta Doğu Barış Süreci'ne engel olma ve ülke içindeki totaliter şeriat rejimi modeli konularında endişe duymaktadır.³⁹ Ayrıca, Türkiye'nin ABD'nin dolayısıyla İsrail'in müttefiki olması ve Batının uzantısı şeklinde algılanan bir dış politikası izlemesi, İran ile olan ikili ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. İran nükleer sorununun çözüm sürecinin kısa vadeli olmaması da öngörülemeyen gelişmelerin, ABD-İran gerginliği arasında kalan Türkiye'yi etkilemesi olası görülmektedir.

İran bugün deneysel miktarlarda da olsa, plütonyum ayrıştırma teknolojisine sahiptir ve son dönemde çok büyük sorun haline gelen uranyum zenginleştirme tesislerini de kurmuş durumdadır.⁴⁰ İran taraf olduğu NPT Antlaşmasını ileri sürerek elde ettiği enerjiyi sivil amaçlar için kullanmakta herhangi bir sakınca olmadığını ileri sürse de, uluslararası kamuoyundaki şüpheleri ortadan kaldıramamaktadır. Türkiye de, İran nükleer programını doğrudan bir tehdit olarak algılamasa da, hemen yanı başında böyle bir "kriz süreci" yaşanmasından rahatsızdır. Çünkü sahip olunan bu stratejik enerji, bir ülkede, sivil amaçlara hizmet edebileceği gibi, askerî hedeflerinin gerçekleşmesi için bir araç olarak kullanılabilmesi mümkündür. Dolayısıyla, barışçıl nitelikte olduğu iddia edilen bu gücün, ileriki yıllarda hangi amaca hizmet edeceği bugünden bilinmemektedir. Bu doğrultuda, nükleer silaha sahip olmayan Türkiye için muhtemel bir tehlike olarak algılanabilir. İran'dan cesaret alan bölgedeki devletler, "nükleer bir güç olma" yarışına girebilirler. Bu durum bölgedeki barış ve istikrarın daha da bozulmasına zemin hazırlayabilir.

Türkiye ve İran tarih boyunca rekabet ve çekişme içinde olsalar da, ilişkiler genel olarak barışçıl olarak nitelendirilebilir.⁴¹ Fakat, İran'ın nükleer silahlar üretebilecek kapasiteye erişmesi, İran ve Türkiye arasındaki stratejik dengeleri değiştirebilir. Bu durumda İran'ın, Kafkasya ve Orta Asya'da etkin olabilmek için girişimlerde bulunabilmesi ve dolayısıyla sahip olduğu İslami rejim politikalarını

³⁹Arif Keskin, "Ahmedinejad Dönemi İran Dış Politikası: "Saldırganlığın Rasyonelleşmesi", **ASAM**, (Çevrimiçi), <http://www.asam.org.tr/temp/temp33.pdf>, 8 Kasım 2006.

⁴⁰ Kibaroglu, İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri, s.6.

⁴¹ **A.g.m.**, s.20.

yayabilmesi muhtemel görülmektedir. Böyle bir durumda “nükleer devlet” olan İran’ın, sadece Türkiye’ye değil, Türk Cumhuriyetlerine olan bakış açısı da değişebilecektir.

Türkiye nükleer silahlara sahip bir ülke değildir ve bu silahlara sahip olma yönünde bir politika izlemiş olduğunu söylemek de mümkün değildir.⁴² Bu çerçevede, Pakistan, İsrail ve Rusya Federasyonu’ndan sonra İran’ın bu gücü elde etmesi, Türkiye’nin bölgesel güç olma mücadelesini kaybetmesine yol açabilir. İran’ın uluslararası antlaşmalara aykırı olarak nükleer silah edinmesi, Türkiye’nin uluslararası barış ve istikrara olan güvenini sarsabilir. Bu doğrultuda “Türkiye’nin de nükleer güce ulaşması gerektiği” konusunu gündeme gelebilir. Bu durum Batı ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gerilmesine ve hatta AB ile olan müzakere sürecinin olumsuz yönde etkilenmesine yol açabilir.

Başta diplomasi olmak üzere diğer araçların yanıtız kalması, ABD’nin İran’a yönelik askerî müdahalesini gündeme getirebilir. Türkiye bir tarafta sınır komşusu İran’ın ve bir tarafta müttefiki ABD’nin baskılarına maruz kalabilir. Türkiye’nin, ABD tarafında yer alması sonucunda İran’la bugüne kadar geliştirdiği ekonomik, enerji ve güvenlik ilişkileri olumsuz etkilenebilir.

Olası bir askerî müdahalede ABD, sahip olduğu yüksek teknolojisini kullanırken, bu güce sahip olmayan İran, bu silahlara karşı asimetrik güç kullanarak karşılık verebilir. Bu asimetrik güçten ABD tarafında yer alan Türkiye de etkilenebilir. Ayrıca, Türkiye, İran’ın ilk kez 1998’de denediği ve 2000 yılının Temmuz ayındaki başarılı denemeden sonra 1.300 kilometrelik menzile sahip Şahap-3 balistik füzesinin olası bölgesel hedefleri içinde bulunmaktadır.⁴³ İran’ın envanterindeki bu konvansiyonel silahların, İstanbul’a kadar olan bölgeyi tesir sahası içine alabileceği yönündeki değerlendirmeler, Türkiye’yi de endişelendirmektedir. Bununla beraber, İran, 1.000 kg başlık taşıması öngörülen 2.000 km. menzilli Şahap-4 füzesi geliştirmesi

⁴² Mustafa Kibaroglu, “Nükleer Silahlar ve Türkiye”, *Görüş*, Haziran 2004, s.24, (Çevrimiçi) <http://www.tusiad.org/yayin/gorus/59/8.pdf>, 20 Aralık 2006.

⁴³ S.Gülden Ayman, “ABD’nin Yeni Orta Doğu Vizyonu ve İran”, *Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu*, Aralık 2003, (Çevrimiçi), http://www.tusiad.org/dpolitika/raporlar/abd/dp_duyuruno1.pdf, 20 Aralık 2006.

aşamasındadır⁴⁴ ve 5.500 kilometrelik menzile sahip Şahap-5 füzesiyle ilgili çalışmalarına da devam etmektedir. Bu doğrultuda, İran'a yönelik askerî bir operasyon durumunda, söz konusu silahlar, Türkiye için büyük bir tehdit unsuru olarak algılanabilecektir.

ABD'nin ihtimal askerî saldırıları öncelikle meşruiyet kaynağı olan nükleer santrallere yönelik kullandıktan sonra, bir sonraki aşamada İran'ın stratejik gücü olan enerji ve boru hatlarını da hedef alabilir. Böyle bir olasılık Türkiye'yi enerji konusunda darboğaza sokabilir. Bu bağlamda alternatif enerji kaynaklara sahip olmayan Türkiye'nin, özellikle Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılığı daha da artabilir.

6.Sonuç:

2. Dünya Savaşı sırasında, ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombalarının etkilerinin görülmesi sonucu, dünyada söz sahibi olmak isteyen devletler, bu stratejik güce sahip olabilmek amacıyla, nükleer güç olma yarışına girmişlerdir. Soğuk Savaş'ın etkisiyle ABD tarafından nükleer güçle tanıştırılan İran, Şah döneminde nükleer bir güç olma yolunda hızla ilerlemiştir. 1979 İslam Devrimi sonrasında ABD ve İran arasındaki ilişkiler bozulması ve İran-İrak Savaşı'nın etkisiyle bu çalışmalar aynı hızı gösterememiştir. ABD, İran'ın nükleer girişimlerini ve sahip olduğu kitle imha silahlarını bölgesel ve küresel barışa bir tehdit olarak tanımlamakta ve bu savı Büyük Orta Doğu Projesini hayata geçirebilmek için meşrû bir zemin olarak görmektedir. Alireza Jafarzade, İran'ın gizli nükleer çalışmalarını dünya kamuoyuna açıklamasıyla, İran sorunu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne havale edilmiştir.

İran sorunu, "nükleer güç" çevresinde odaklaşsa da, asıl sorun ABD-İran çıkar çatışmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu gerginlikten en çok etkilenen ülkelerden birinin de Türkiye'nin olması muhtemeldir.

Türkiye, hem İran'ın hem de Batı'nın güvendiği az sayıda aktörlerden biri olarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşınan bu konunun, barışçıl yöntemlerle çözülmesinde etkin bir rol oynamaya

⁴⁴ Mustafa Kibaroğlu, "Yeniden Yapılanan Ortadoğu ve Kitle İmha Silahları", *Avrasya Dosyası*, 2003, Cilt:9, Sayı:4, s.113.

çalışmalıdır. Türkiye'nin böyle bir tavrı, hem kendisinin hem de bölgesel istikrarın yararına olacaktır. Çünkü, olası bir savaş durumu, Türkiye'ye ciddi maliyetler ve riskler getirebilir. Böyle bir durum, Türkiye'yi taraf tutmaya zorlayabilir ve Türkiye'nin böyle bir ortamda ABD tarafında yer alması, İran ile son dönemlerde ekonomik ve güvenlik alanında geliştirdiği ilişkilerinin bozulmasına neden olabilir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin, bulunduğu Avrasya coğrafyasında Batının uzantısı şeklinde algılanan dış politika yerine, bölge eksenli ve bağımsız bir dış politikası izlemesi önemlidir.

Avrasya coğrafyasında ortaya çıkan jeopolitik boşluklar güç mücadelelerine sahne olmakta, sahip olunan nükleer silahlar ve kitle imha silahları güvenlik algulamalarını değiştirmektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek boyutta kitle imha silaha sahip olan İran'ın, askerî gelişmeleri yakından takip edilmelidir. Özellikle Şahap balistik füzelerinin etki alanına giren Türkiye'nin, bu nitelikte silahlara sahip olamaması büyük bir tehlike olarak görülmektedir. Türkiye'nin askerî gücü, gerektiğinde bu gücü bertaraf edebilecek güce ulaştırılmalıdır.

Türkiye, İran'ın nükleer silah üretme kapasitesine erişmesinden sonra, Orta Doğu'da olası bir nükleer silahlanma yarışından endişe duymaktadır. Böyle bir durum, bölgede güç dengelerinin değiştirebilir ve Türkiye'nin de bu güce erişmesi yönünde tartışmalar söz konusu olabilir. Dolayısıyla güvenlik algulamalarını değiştiren böyle bir ortamın, Türkiye'yi daha farklı sorunlarla yüz yüze getirmesi muhtemeldir.

Türkiye, enerji konusunda dışa bağımlı bir ülkedir. Dolayısıyla ABD-İran gerginliği arasında kalan Türkiye'nin İran ile olan ilişkilerinin bozulması veya olası savaş durumunda enerji konusunda sıkıntılar yaşayabilir. Bu bakımdan Türkiye, enerji kaynağı ülkelerini çeşitlendirmeli ve enerji potansiyelini etkin ve verimli kullanabilmelidir.

İran sorununun çözümünün kısa vadeli olmaması, bu konunun uzun yıllar daha dünya gündemini meşgul edeceğine işaret etmektedir. Sadece Türkiye değil, tüm bölge ülkeleri önceden tahmin edilemeyen gelişmelerle karşı karşıya kalabilirler. Bu bakımdan, Türkiye'nin bu kriz sürecinden en az maliyetle çıkabilecek stratejik öngörülerde bulunması önemlidir. Türkiye, tüm orta ve uzun vadede gerçekleşmesi muhtemel

tehlikeleri iyi analiz etmeli ve bu tehlikelere karşı hazırlıklı olabilmelidir.

KAYNAKÇA

- 1) ARI, Tayyar. **İRAK, İRAN ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegomanya**, Ankara, Alfa Yayınları,2004.
- 2) AYDUĞAN, Fatih. **İran'ın Nükleer Güç Olma Politikası ve Türkiye'ye Etkileri** (Yüksek Lisans Bitirme Tezi), İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı, Mayıs 2006
- 3) AYMAN, S.Güliden. "ABD'nin Yeni Orta Doğu Vizyonu ve İran", **Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu**, Aralık 2003, 20 Aralık 2006, <http://www.tusiad.org/dpolitika/raporlar/abd/dp_ duyuruno1.pdf>.
- 4) BOTAŞ, 16 Şubat 2007, <<http://www.botas.gov.tr/faliyetler/antlasmalar/iran.asp>>.
- 5) BOTAŞ, 16 Şubat 2007, http://www.botas.gov.tr/faliyetler/dg_ttt.asp
- 6) CELALİFER, Arzu. "BM Güvenlik Konseyi'nin İran Nükleer Faaliyetlerinin Durdurulmasına İlişkin Kararı", USAK,15 Şubat 2007, <<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=372&type=17>>.
- 7) CELALİFER, Arzu. "Nükleer Programa Yönelik 5+1 Öneri Paketine İran'ın Beklenen Yanıtı", USAK, 15 Şubat 2007,
- 8) <<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=383&type=17>>.
- 9) CELALİFER, Arzu. "İran Nükleer Krizi Değerlendirme Raporu", USAK, 8 Kasım 2006, <<http://www.stratejigundem.com/makale.php?id=121>>.
- 10) CELALİFER, Arzu. "BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a Yönelik 1737 sayılı Kararı", USAK, 15 Şubat 2007,
- 11) <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=535&type=17>>.
- 12) CELALİFER, ARZU. "Erdoğan'ın İran Ziyareti", USAK, 15 Şubat 2007
- 13) <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=504&type=17>>.

- 14) CNN Türk.com, 13 Nisan 2007, <http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=329384>.
- 15) CNN Türk.com, 15 Şubat 2007,
- 16) http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=1&haberID=208907>.
- 17) CNN Türk.com, 15 Şubat 2007,
- 18) http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=277074>.
- 19) CNN Türk.com, 21 Şubat 2007,
- 20) <http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&haberID=304411>.
- 21) CNN Türk.com, 15 Şubat 2007,
- 22) http://www.cnnturk.com/TURKIYE/haber_detay.asp?PID=318&haberID=267221>.
- 23) DAVUTOĞLU, Ahmet. **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu** (3.Baskı), İstanbul, Küre Yayınları, 2001.
- 24) ERTEM, Helin Sarı. "Neo-Avrasyacı Perspektiften "Sıcak Denizlere Açılan Kapı İran", Akademik Araştırmalar Dergisi, 2004-2005, Sayı:23, 255-280.
- 26) Haber7.com, 21 Şubat 2007, <http://www.haber7.com/haber.php?haber_id=221725>.
- 27) Hürriyet, 12 Şubat 2006, <<http://www.hurriyet.com.tr/sondakika/4535259.asp?sd=5>>.
- 28) İGEME, 21 Şubat 2007, <<http://www.igeme.org.tr>>.
- 29) İnternet Haber, 24 Mart 2007, <http://www.internethaber.com/news_detail.php?id=75845>.
- 30) İZZETİ, İzzetulla. İran ve Bölge Jeopolitiği, (Çev. Hakkı Uygur), İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

- 31) KANTARCI, ŞENOL. " İran Türkiye'ye Doğal Gazı Neden Kesti?", 15 Şubat 2007, TURKSAM, <<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=29&yazi=1133>>.
- 32) KARADAYI, Süleyman. Türkiye'nin Yakın İlgi Alanları, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, Şubat 1995.
- 33) KESKİN, Arif. "İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar", TURKSAM , 8 Kasım 2006,<<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=77>>
- 34) KESKİN, Arif. Ahmedinejad Dönemi İran Dış Politikası:"Saldırganlığın Rasyonelleşmesi", ASAM, 8 Kasım 2006, <http://www.asam.org.tr/temp/temp33.pdf>
- 35) KİBAROĞLU, Mustafa. "Yeniden Yapılanan Ortadoğu ve Kitle İmha Silahları", Avrasya Dosyası, 2003, Cilt:9, Sayı:4,107-125.
- 36) KİBAROĞLU, Mustafa. İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri,2005, 19.12.2006, <http://www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/SEMPOZYUM_MART_2006/07_MUSTAFA_KIBAROĞLU.doc>.
- 37) KİBAROĞLU, Mustafa. "Nükleer Silahlar ve Türkiye", Görüş, Haziran 2004, 24-31, 20 Aralık 2006, <<http://www.tusiad.org/yayin/gorus/59/8.pdf> >.
- 38) KOÇ, Şanlı Bahadır. "Gurur ve Önyargı: İran-ABD Gerginliği ve Türkiye", AVSAM, 25 Kasım 2006, <<http://www.avsam.org/fpr/us-iran-tr.pdf>>.
- 39) Maragheh Ghannadi, Atomic Energy Organization of Iran, 10 Aralık 2006 <http://www.world_nuclear.org/sym/2002/ghannadi.htm>.
- 40) QUILLEN, Chris. "Iranian Nuclear Weapons Policy: Past, Present and Possible Future", MERIA, Volume:6, No.2, June 2002.
- 41) OLSON, Robert. TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik, (Çev.Kezban ACAR), Ankara, Babil Yayıncılık,2005.
- 42) Nihat, Ali ÖZCAN. "İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Etkileri", Tepav Ortadoğu Çalışmaları, 25 Aralık 2006, <www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/abd_iran.pdf>.

43) ÖZER, İbrahim. Türkiye İnan İlişkilerini İnceleyerek Türkiye'nin Bölgesel Güç Olabilmesi İçin İnan'a Karşı İzlemesi Gereken Politika Ne Olmalıdır? (Yüksek Lisans Bitirme Tezi), İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı, 2003.

44) USLUBAŞ, Fevzi. "Ortadoğu Labirentinde Nükleer Bir İnan", **Jeopolitik**, Mart 2006, Yıl:5, Sayı:26,41-46.